

СИСТЕМНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКСПОРТЕРІВ НА ЗОВНІШНІХ РИНКАХ

© 2016 ВЛАСЮК Т. О.

УДК 631:368.914.2

Власюк Т. О.

Системні проблеми забезпечення конкурентоспроможності експортерів на зовнішніх ринках

Визначено ключові тенденції макроекономічного та макрофінансового характеру, під впливом яких формується конкурентоспроможність вітчизняних експортерів. Проаналізовано сучасний стан зовнішньоторговельного співробітництва вітчизняних експортерів та основні тенденції його подальшого розвитку. Досліджено системні чинники, що негативно позначаються на конкурентоспроможності вітчизняних експортерів на макро-рівні та на рівні реалізації експортної діяльності; надано їх розширену характеристику. Запропоновано ряд рекомендацій, спрямованих на загальне покращення ситуації.

Ключові слова: конкурентоспроможність, експорт, зовнішня торгівля.

Рис.: 9. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 12.

Власюк Тарас Олександрович – кандидат економічних наук, начальник, відділ навчально-наукового та методичного забезпечення, Інститут вищих керівних кадрів Національної академії державного управління при Президентові України (вул. Пугачова, 12/2, Київ, 04050, Україна)

E-mail: vlsiukt@gmail.com

УДК 631:368.914.2

UDC 631:368.914.2

Власюк Т. А. Системные проблемы обеспечения конкурентоспособности экспортеров на внешних рынках

Определены ключевые тенденции макроэкономического и макрофинансового характера, под воздействием которых формируется конкурентоспособность отечественных экспортеров. Проведен анализ современного состояния внешнеторгового сотрудничества отечественных экспортеров и основных тенденций его дальнейшего развития. Исследованы системные факторы, негативно сказывающиеся на конкурентоспособности отечественных экспортеров на макроуровне и на уровне реализации экспортной деятельности; дана их расширенная характеристика. Предложен ряд рекомендаций, направленных на общее улучшение ситуации.

Ключевые слова: конкурентоспособность, экспорт, внешняя торговля.

Рис.: 9. **Табл.:** 2. **Библ.:** 12.

Власюк Тарас Александрович – кандидат экономических наук, начальник, отдел учебно-научного и методического обеспечения, Институт высших руководящих кадров Национальной академии государственного управления при Президенте Украины (ул. Пугачева, 12/2, Киев, 04050, Украина)

E-mail: vlsiukt@gmail.com

Vlasiuk T. O. Systemic Problems of Ensuring the Competitiveness of Exporters in Foreign Markets

The key trends of macroeconomic and macro-financial nature, which influence the formation of competitiveness of domestic exporters, have been identified. Analysis of the current state of foreign trade cooperation of domestic exporters and main trends of its further development has been conducted. The systemic factors adversely affecting the competitiveness of domestic exporters have been studied at the macro level and at the level of implementation of export activities; their enhanced characteristics have been given. A number of recommendations aimed at improving the overall situation have been suggested.

Keywords: competitiveness, exports, foreign trade.

Fig.: 9. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 12.

Vlasiuk Taras O. – Candidate of Sciences (Economics), Head of the Department, Department of Educational and Scientific and Methodological Support, Institute senior management personnel of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine (12/2 Puhachova Str., Kyiv, 04050, Ukraine)

E-mail: vlsiukt@gmail.com

Постановка проблеми. Фінансово-економічна криза в Україні, зумовлена успадкованими проблемами економічного розвитку попереднього періоду та ускладнена військовим протистоянням й економічною агресією РФ, генерує нові загрози економічній безпеці держави. При цьому, зокрема, знижується здатність держави забезпечувати у середньо- та довгостроковій перспективі необхідний стан зовнішньоекономічної безпеки. Україна стикнулася із ситуацією, за якої загрози національним інтересам та національній безпеці [1] в економічній сфері із стану потенційних трансформувались у реальні.

В Україні й дотепер так і не вдалось забезпечити модернізацію економіки та створення нових точок зростання.

У результаті національна економіка виявилась критично вразливою до економічних шоків, а консервація застарілої структури виробничого комплексу зумовила **критичну залежність економічної динаміки від результативності зовнішньоекономічної діяльності**. Неприятливими залишаються зовнішньоекономічні чинники, які визначають нові умови конкурентної боротьби, насамперед збереження за Україною «зовнішньоторговельної позаблоковості» в умовах розгортання Євразійського економічного союзу (ЄАЕС) з одного боку та ЄС – з іншого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом проблемам наукової розробки теорії конкурентоспроможності присвячено достатньо уваги в роботах таких вітчиз-

няних та зарубіжних учених, як М. Портера, І. Багрової, М. Гельвановського, Р. Зав'ялова, Р. Фатхутдінова, Ю. Козака, І. Сіваченка, І. Осипова, Б. Буркинського, Богомолова, Є. Хохлова, Н. Комкова, А. Лазарева, І. Ліфіца, Д. Лукяненка та інших [1–4].

Водночас згадана проблематика в контексті забезпечення економічної безпеки держави практично не досліджувалася.

Метою статті є визначення переліку системних чинників, що негативно позначаються на конкурентоспроможності вітчизняних експортерів і розробка рекомендацій щодо подолання їх негативного впливу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкурентоспроможність вітчизняних експортерів формується

під впливом складних умов макроекономічної та макрофінансової розбалансованості національної економіки. Тут потрібно зазначити такі тенденції:

1. Критичне погіршення показників економічної динаміки обумовлене загостренням ситуації на Сході України. На сьогодні відбувається стрімке погіршення показників росту реального ВВП, пік якого припадає на 2014–2015 рр. Провідними МФО та рейтинговими агентствами упродовж 2014 р. кілька разів переглянуто прогнози щодо падіння вітчизняного ВВП. Очікуваний спад на рівні 5,0 % було збільшено до -7,0 – -8,2 %. Зокрема МВФ підвищив оцінки спаду вітчизняного ВВП до -7,3 % у 2014 р. (песимістичний сценарій) (рис. 1).

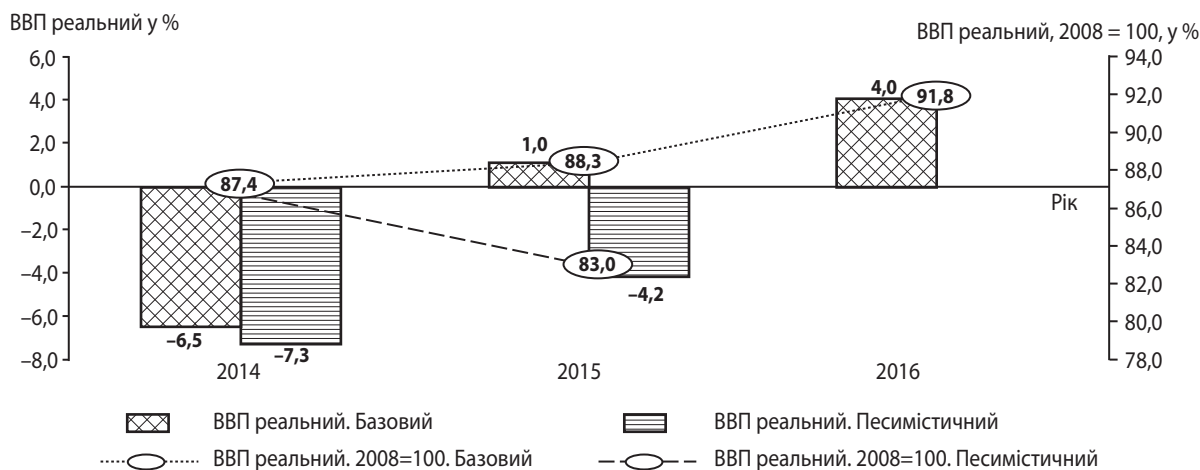

Рис. 1. Динаміка реального ВВП на основі сценарного прогнозу МВФ у 2014–2016 рр.

Джерело: [2]

В умовах збільшення потреб мобілізації фінансових ресурсів на військові потреби (у випадку продовження військових дій додаткові потреби оціночно складуть близько 19 млрд дол. США) реальний ВВП у 2015 р. знизиться ще на 4,2 %. Розбіжності в оцінюванні перспектив відновлення національної економіки цілком залежні від перспектив уре-

гулювання військового конфлікту. За песимістичного сценарію реальний ВВП України у 2015 р. складе лише 83,0 % рівня 2008 р. КМУ, у свою чергу, також погіршив серпневий прогноз макропоказників. Згідно з запропонованими сценаріями незначне поживлення економіки очікується не раніше 2016 р. (рис. 2).

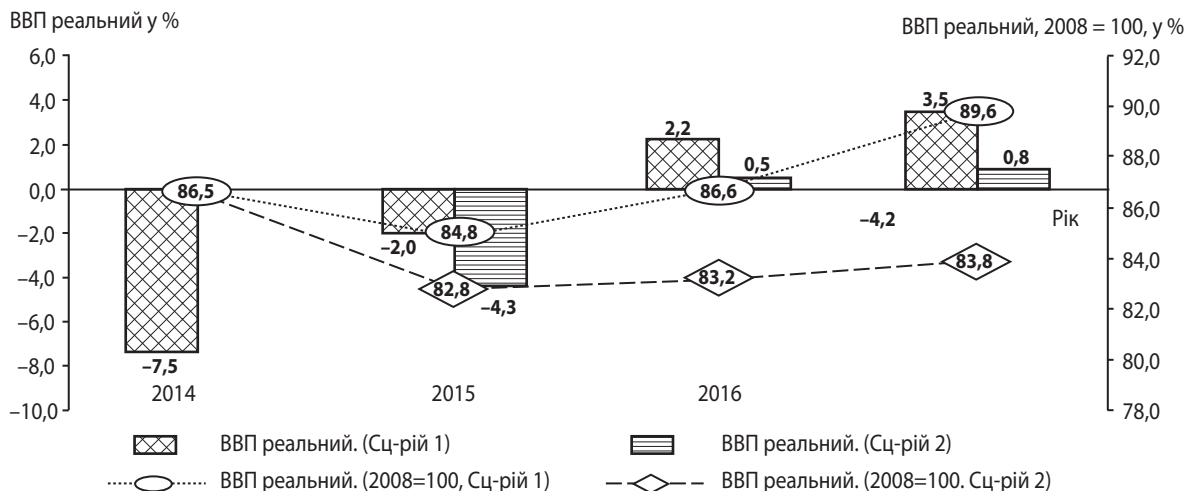

Рис. 2. Динаміка реального ВВП на основі сценарного прогнозу КМУ у 2014–2017 рр.

Джерело: [3]

2. Зниження потенціалу до економічного відновлення. Слід зазначити, що економіка не досягла рівня докризового 2008 р. навіть у період відносної стабільності 2011–2013 рр. (за підсумками 2013 р. приріст реального ВВП України склав 0,0 %, що відповідає -6,5 % до рівня 2008 р.). З урахуванням спаду у 2014 р. (-7,5 %) ² реальний ВВП України у 2014 р. становитиме -13,5 % до 2008 року. Така ситуація свідчить про реалістичність негативного сценарію розвитку подій, за якого відновлювальні процеси розтягнуться на 5–6 років.

3. Зниження ролі експорту для економічного відновлення. КМУ, як і МФО, сходяться в очікуванні відчутного зниження ролі експорту у перспективах економічного відновлення України, що в умовах високого рівня відкритості (у 2013 р., за даними МВФ, рівень відкритості національної економіки за експортом товарів залишався високим – 35,5 % за середнього світового рівня у 24,7 %) є принциповою загрозою економічній безпеці. У прогнозі КМУ закладено перспективу спаду експорту товарів і послуг у межах 1,6–8,9 % у 2015 р. та невеликого зростання

1,3–5,1 % у наступні роки, що за теперішніх умов може стати досить оптимістичними даними.

МВФ зазначає погіршення експортних позицій вітчизняних виробників, що робить негативний внесок у загальну економічну динаміку через низьку здатність національної економіки диверсифікувати залежність від кон'юнктури зовнішніх ринків за рахунок розширення внутрішнього ринку.

В цілому зростання світової економіки очікується у найближчі роки на рівні 3,3–4 % [4], що формує позитивні очікування від активізації споживання та торгівлі на міжнародних ринках. Таким чином, перспективи забезпечення зростаючого попиту є випробуванням конкурентоспроможності вітчизняних експортерів.

4. Скорочення планових обсягів фінансування МФО, що посилює валютний тиск на експортерів. Згідно з оприлюдненими МВФ даними ЄБРР, ЄІБ та МБРР скасували заплановані обсяги фінансування України. Загальна сума зменшення виділення коштів у 2014 р. складатиме 1,57 млрд дол. США (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяги виділення Україні коштів МФО у 2014 р., млн дол. США

	МБРР	ЄБРР	ЄІБ
Передбачене виділення коштів МФО згідно з Technical Memorandum of Understanding від 22.04.2014 р.[5]	1850	546	683
Передбачене виділення коштів МФО згідно з Technical Memorandum of Understanding від 18.08.2014 р.[6]	1511	0	0
Зміна обсягу фінансування	-339	-546	-683

Перегляд програм виділення коштів для України є тривожним сигналом із огляду на критичну потребу такого фінансування. Це виступає серйозним ризиком для належного рівня стійкості держаних фінансів, а також посилює виклики щодо спроможності вчасного рефінансування поточних зобов'язань. Така ситуація помітно ускладнює функціонування експортерів, на яких через звуження каналів валютних надходжень перейде основний валютний компенсаційний тязар (зокрема вимога НБУ щодо 100 % реалізації валютної виручки). А через загальні фінансові ризики слід очікувати також обмеження можливостей отримання передплати за поставками.

5. Підвищення фінансових ризиків у макрофінансовій сфері та підвищення ймовірності технічних дефолтів, зокрема серед експортоорієнтованих підприємств. Суверенні фінансові рейтинги України є на рівні нижче за можливості відновлення інвестування та кредитування експортерів (табл. 2) [7].

Серед за станом на 15.01.2015 р. за вітчизняними CDS зберігається на високому рівні (2332 б. п. [8]), що є третім після Венесуели й Аргентини показником у світі.

Вітчизняні експортоорієнтовані підприємства значною мірою залежні від кредитних ресурсів міжнародного ринку капіталу, що за таких рейтингів і ставок страхування посилюють загрози допущення технічних дефолтів за

зобов'язаннями перед іноземними кредиторами. Найбільші ризики стосуються регіонального розрізу.

6. Збільшення відкладеного попиту на структурні реформи через потребу фінансування неінвестиційних зобов'язань. В умовах загострення політичної та економічної нестабільності в Україні критичною стає потреба в забезпеченні необхідного рівня рефінансування боргів. Низький рівень доступності джерел такого фінансування, економічний спад, значне підвищення рівня державного боргу спричиняє суттєвий тиск на золотовалютні резерви країни та посилює загрози економічній безпеці держави. За оцінками МВФ, у 2015 р. Україні знадобиться рекордний обсяг фінансування зобов'язань – біля чверті ВВП. У 2016 р. ці обсяги дещо скоротяться до 18 % та стабілізуються на прийнятному рівні у наступні роки. Необхідність значних обсягів для покриття лише поточних зобов'язань практично мінімізують можливості нових запозичень для інвестиційних потреб, що є критичним для експортоорієнтованих галузей. Це сприятиме подальшій консервації наявної структури вітчизняної промисловості, що характеризується збереженням надмірної матеріало- та енергоємності експортної продукції; згоранням модернізації виробничих фондів; обмеженням потенціалу нарощення продуктивності праці; домінуванням експорту товарів неповного виробничого циклу; скороченням рівня технологічності експорту тощо.

² Попередні оцінки НБУ

Кредитні рейтинги боргових зобов'язань України за станом на 19.12.2014 р.

Рейтингове агентство	Рейтинг боргових зобов'язань в іноземній валюті		Рейтинг боргових зобов'язань в національній валюті		Прогноз	Дата рейтингової дії
	Довгострокові зобов'язання	Короткострокові зобов'язання	Довгострокові зобов'язання	Короткострокові зобов'язання		
«Fitch Ratings» (Fitch)	CCC	C	CCC	-		22 серпня 2014 р. – знижено рейтинг
«Standard & Poor's» (S&P)	CCC-	C	CCC+	C	Негативний	19 грудня 2014 р. – знижено рейтинг і прогноз
«Rating and Investment Information, Inc.» (R & I)	CCC	-	-	-	Негативний	1 травня 2014 р. – знижено рейтинг і прогноз
«Moody's Investors Service» (Moody's)	Caa3	-	Caa3	-	Негативний	4 квітня 2014 р. – знижено рейтинг із збереженням прогнозу

7. Розрив внутрішньодержавних виробничо-операційних зв'язків через військові дії на Сході країни, що вкрай негативно позначається на експортоорієнтованих галузях. Військова дестабілізація Східних регіонів України негативно позначається на спроможності інших регіонів забезпечувати безперебійну економічну діяльність. Ситуація ускладнюється тим, що у зоні конфлікту прямо чи опосередковано концентрується чверть наявного вітчизняного експортного потенціалу. Особливістю формування регіональної структури зовнішньоторговельного обороту України є прив'язка основного обсягу товарного експорту до фактичних джерел його виробництва, а імпорту – до місць митного оформлення товарів і державної реєстрації суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. За попередніми оцінками це істотно вплине на загальну економічну динаміку. Серед комерційних наслідків необхідно зазначити корекцію часових меж реалізації експортних контрактів, виникнення додаткових

витрат через ускладнення логістичного забезпечення, і вже незабаром – утворення стійкого дефіциту за окремими товарними позиціями, зокрема через фізичну руйнацію виробничих комплексів.

8. Досягнення критичного рівня зношеності основних засобів ключових експортоорієнтованих галузей. Стан основних виробничих фондів реального сектора економіки досягнув критичних параметрів зносу основних фондів (рис. 3). Унеможливлення принципової зміни структури промисловості України у найближчі роки, зокрема через обмеженість ресурсів, є істотним викликом економічної безпеці та виступає стримуючим чинником конкурентоспроможності експортерів на зовнішніх ринках.

Високий рівень фондівіддачі, у свою чергу, вказує на ситуацію, за якої додана вартість створюється на базі замортованих фондів, що обмежує у середньостроковій перспективі можливість економічного прориву. Національна економіка, не отримуючи необхідного обсягу фі-

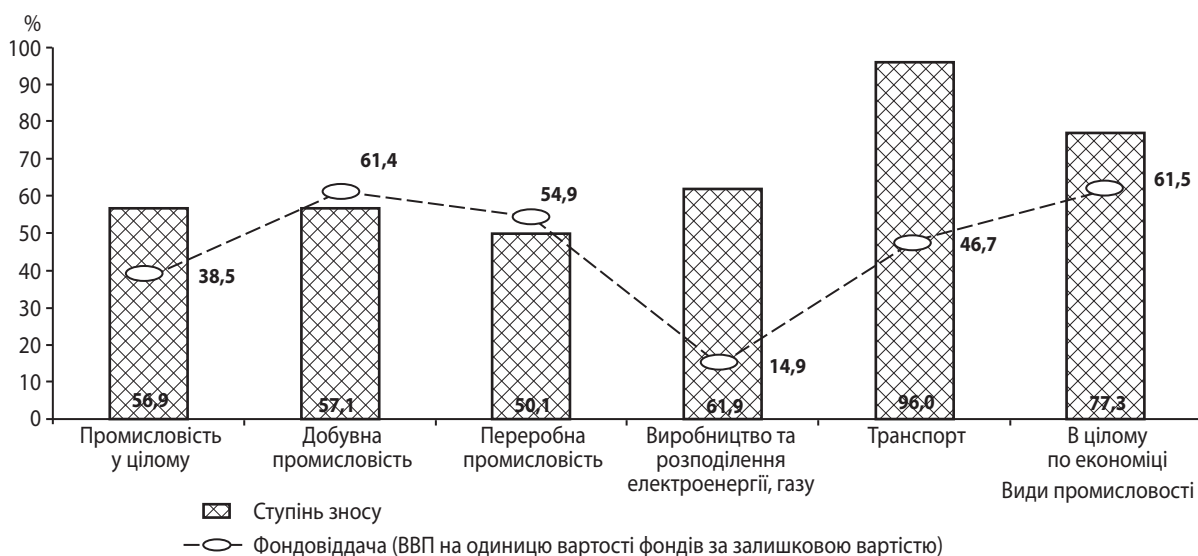

Рис. 3. Рівень зносу основних засобів і фондівіддача за окремими видами промисловості (за станом на поч. 2014 р.)

Джерело: за даними Державної служби статистики України

нансового ресурсу для оновлення, стрімко знижує потенціал відновлювального зростання. Рівень зносу основних фондів вітчизняної промисловості досяг рівня 56,9 %, при цьому знос транспорту практично досяг 100 %, що практично виключає можливості використання стратегічних транспортно-комунікаційних переваг.

Поточний стан зовнішньоторговельного співробітництва вітчизняних експортерів

Зважаючи на те, що експорт для України у найближчі роки залишатиметься одним із ключових джерел зростання вітчизняного ВВП, це визначає потребу осучаснення пріоритетів забезпечення національних інтересів у зовнішньоекономічному співробітництві України, виявлення актуальних проблем забезпечення конкурентоспроможності експортерів та розроблення дієвих механізмів протидії викликам і загрозам економічній безпеці у зовнішньоекономічній сфері.

За підсумками 2014 р. зовнішньоторговельний оборот України склав 106,6 млрд дол. США, що на 24,0 % менше за рівень 2013 р. (на 28 % менше за рівень 2008 р.). Фактично обсяги торгівлі понизились до рівня 2007 р. Результати 2014 р. є невтішними практично для всіх вітчизняних експортерів. Зниження експортної виручки провідними експортоорієнтованими галузями продовжило середньостроковий тренд 2012–2013 рр. Обсяг експортної виручки у 2014 р. виявився на 19,0 % нижчим за рівень 2008 р.

Серед основних тенденцій, що розкривають поточний стан конкурентоспроможності експортерів, слід виділити таке.

1. Різне скорочення обсягів експортних поставок вітчизняних виробників. За підсумками 2014 р. товарний експорт знизився на 14,6 % до показників 2013 р. (рис. 4). Досягнувши у 2011–2012 рр. докризових обсягів експортних поставок (понад 68 млрд дол. США), вітчизняні экс-

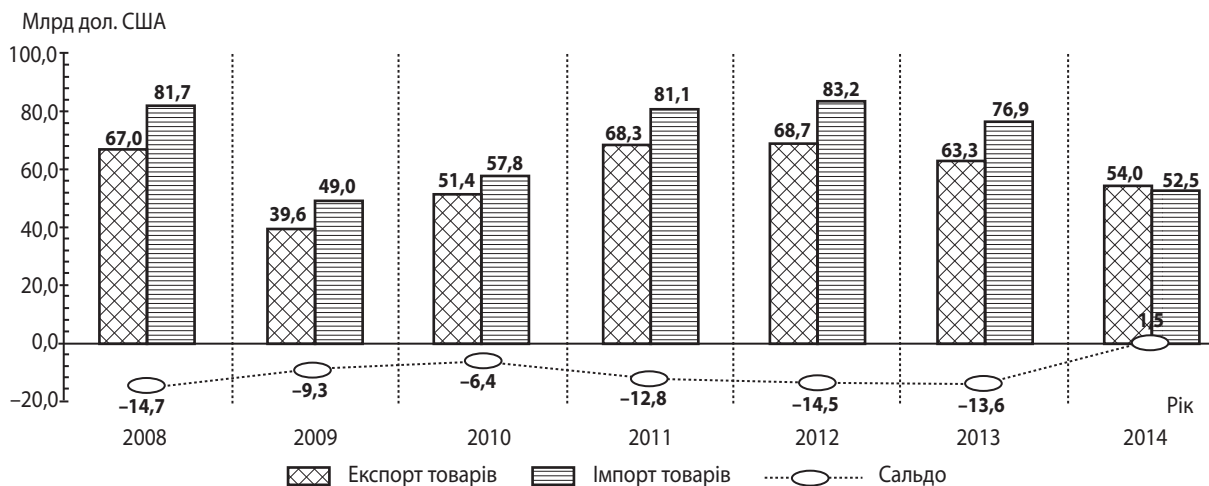

Рис. 4. Обсяги зовнішньоторговельного обороту України за товарами у 2008–2014 рр., млрд дол. США

Джерело: розраховано на основі даних Державної митної служби України

портери не утримали додатну динаміку у наступні роки, а обсяги експорту помітно знизились. Скорочення експортних надходжень у цей період відзначено за всіма товарними позиціями.

Поступовий спад імпорتنних поставок у відповідні роки не забезпечив необхідного скорочення від'ємного сальдо, обсяги якого в 2011–2013 рр. сягнули критичних обсягів (12,8–14,5 млрд дол. США щорічно), що зрештою стало одним із ключових чинників макрофінансового розбалансування національної економіки. Водночас за підсумками 2014 р. уперше за 10 років було сформовано мінімальне додатне торговельне сальдо у 1,5 млрд дол. США. При цьому вирівнювання балансу зовнішньоторговельного обороту відбулось виключно через девальвацію у 2,5 рази національної грошової одиниці.

Збереження критичної залежності експортерів від нестабільного попиту та цінової кон'юнктури зовнішніх ринків. Для України існує проблема збільшення розриву між темпами приросту зовнішньої торгівлі у вартісних і фізичних обсягах поставок. Динаміка зовнішньоторговельних товарних потоків України характеризується ано-

мальними для середньосвітового рівня значними стрибками (рис. 5). Різкий приріст (на рівні до 40,0 % у 2008 р., 2010–2011 рр.) змінився шоковими спадами (зниження на 30,0–40,0 % у 2009 р. та 2014 р.). Динаміка фізичних поставок є іншою на противагу шокам у вартісній динаміці. Зокрема при скороченні у 2009 р. на 40,8 % експорту у вартісному вимірі фактичні поставки скоротились лише на 1,6 %. Подібна ситуація склалась і за підсумками 2014 р.: при зниженні експорту на 14,6 % фізичні поставки скоротились всього на 0,2 %. Оскільки основу товарного експорту формують сировинні товари (передусім сільськогосподарська продукція) та товари з відносно низькою доданою вартістю (стосується металургії та хімічної промисловості), саме ці товари найбільш вразливі до цінової кон'юнктури, формуючи «шокові» наслідки для економіки. Вітчизняним експортерам не вдалось сформувати усталені ринкові сегменти збуту, отже, існує стійкий зв'язок між сплесками попиту на зовнішніх ринках (великі інфраструктурні проекти) та динамікою показників експорту.

3. Динамічна зміна географічної структури експортної торгівлі товарами. Розв'язання торговельних

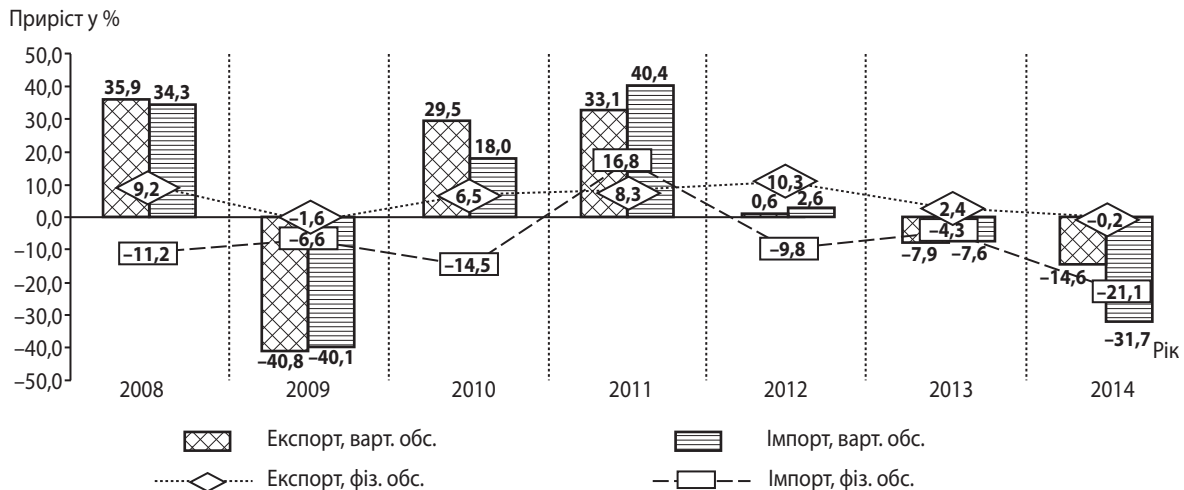

Рис. 5. Динаміка зростання експорту й імпорту товарів України у вартісних і фізичних обсягах у 2008–2014 рр., %

Джерело: розраховано на основі даних Державної митної служби України

протистоянь, ініційованих РФ (з червня 2013 р. РФ без пояснень і попереджень закривала доступ на її ринок цілим групам вітчизняних товарів), та ескалація військових дій на Сході стали визначальними чинниками згорання зовнішньоторговельного обороту з СНД (за підсумками 2014 р. зовнішньоторговельний оборот за товарами України з СНД скоротився на рекордні 38 % до 31,4 млрд дол. США) (рис. 6). Стабільно висока частка СНД у минулі роки (досягнення частки СНД у 39,2 % у 2011 р., зокрема РФ –

рекордних 29 %) різко знизилась у 2014 р. (зокрема РФ до 18,2 %). Така ситуація обумовила необхідність пошуку альтернативних напрямів збуту. Зокрема, істотно посилюється європейський вектор вітчизняного експорту. Частка ЄС збільшилась до 31,6 % у загальній структурі зовнішніх поставок, при цьому експорт фактично зріс до 17 млрд дол. США. Як очікується, перші результати початку дії окремих положень Угоди з ЄС можна буде помітити вже у I півріччі 2015 р.

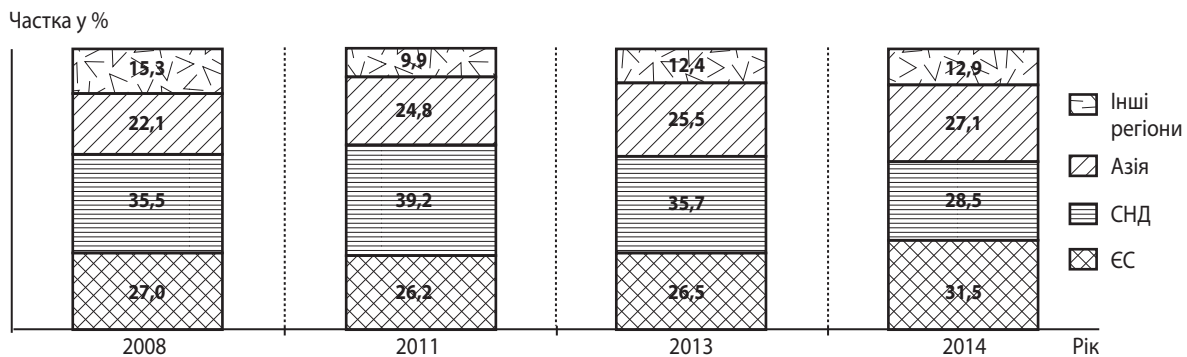

Рис. 6. Географічна структура експортних поставок товарів України за основними регіонами у 2008–2014 рр., %

Джерело: розраховано на основі даних Державної митної служби України

Тепер йдеться більше про вимушену переорієнтацію, ніж повноцінну диверсифікацію зовнішніх зв'язків. Так, збільшення частки азійського ринку для вітчизняного експорту до рекордних 27,1 % супроводжувалось спадом виручки на 9,3 %.

4. Трансформація товарної спеціалізації вітчизняних експортерів. 2014 р. відзначився переламним моментом для зовнішньоторговельної спеціалізації українського експорту. За результатами 2014 р. продовольчі товари та сільськогосподарська сировина перевищили недорогочінні метали за часткою у сукупних поставках (30,1 % проти 28,4 %) (рис. 7).

Порівнюючи з докризовим 2007 р., у 2014 р. суттєво змінилась структура товарного експорту. Зокрема, рекорд-

но скоротилась частка недорогоцінних металів (з 42,2 % до 28,3 %), частка хімічної промисловості знизилась з-понад 10,0 % до 6,8 %. Виробники відповідної продукції одні з перших поринули у рецесію через проблеми енергозатратності модернізованих виробництв (здороження імпортованих енергоносіїв критично вдарило по цим галузям), що посилилось значним зниженням зовнішнього попиту. У 2014 р. металурги недоотримали 13,0 % (до рівня 2013 р.) експортної виручки (до рівня 2008 р. виручка скоротилась майже удвічі). Хімічна промисловість у 2014 р. втратила 28,0 % (до 2013 р.) експортної виручки, а відносно 2008 р. спад сягнув 39,0 %.

При цьому відкритим питанням залишається виявлення реального впливу на обсяги експорту від військових

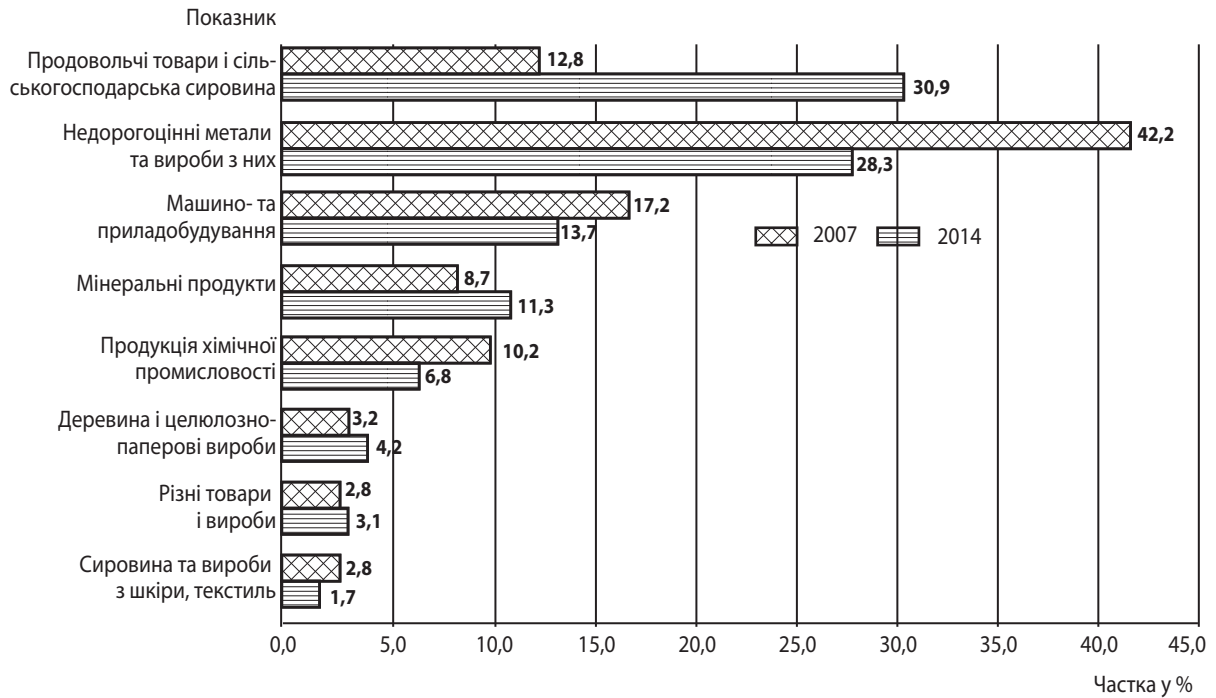

Рис. 7. Товарна структура експорту України, у 2007–2014 рр., %

Джерело: розраховано на основі даних Державної митної служби України

дій на Сході країни, адже торгівля металопродукцією та продукцією хімічної промисловості у II півріччі 2014 р. відбувалась здебільшого за рахунок накопичених запасів.

5. Погіршення структурних характеристик технологічності експорту. Небезпечними викликами економічній безпеці є зміни у структурі експортних товарних поставок за рівнем технологічності (рис. 8). За підсумками 2014 р. значно зросла частка низькотехнологічних товарів (до 26,0 %, або 14 млрд дол. США, що на третину більше за рівень 2008 р.), натомість високотехнологічні та середньо-високотехнологічні товари разом склали лише 19,2 % (при чому зниження виручки від рівня 2008 р. склало майже 35,0 %).

Зниження поставок технологічного експорту відбулось в основному через торговельні протистояння із РФ,

на ринок якої орієнтовані вітчизняні виробники сектора машинобудування (у 2014 р. експортна виручка сектора машинобудування знизилась на 30,4 %). В цілому відновлюється тенденція до заміщення технологічних сегментів вітчизняного експорту нетехнологічними товарними позиціями (низькотехнологічні та середньо-низькотехнологічні товари у 2014 р. становили 68,0 % товарного експорту).

6. Зниження рівня промислової переробки товарного експорту. Негативні тенденції розвитку зовнішньоторговельного співробітництва обумовлюють глибоку невідповідність нинішньої структури експортних поставок національним інтересам України. За підсумками 2014 р. на 5,2 млрд дол. США до 18,7 млрд дол. США скоротився обсяг реалізації продукції кінцевого споживання, при цьому

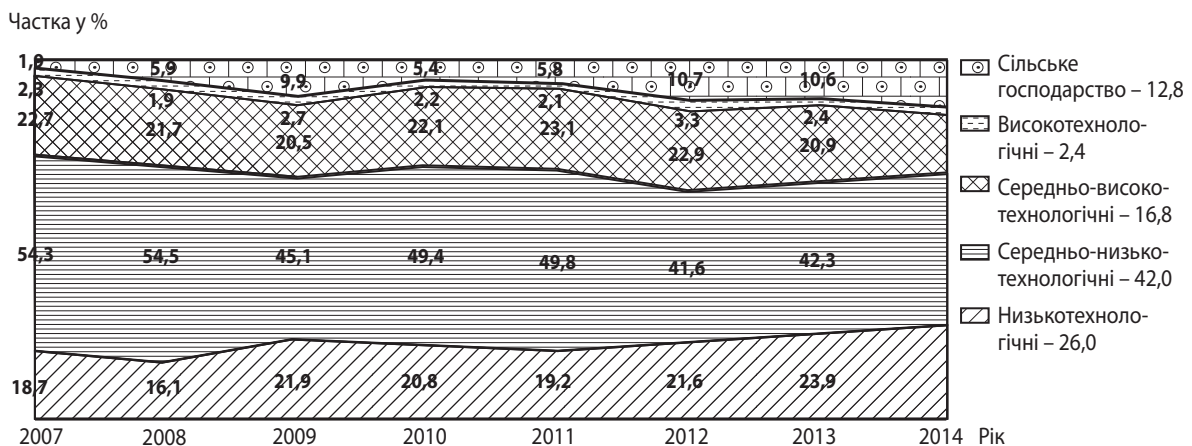

Рис. 8. Структура товарного експорту України за характером технологічності у 2007–2014 рр., %

Джерело: розраховано на основі даних Державної митної служби України

частка таких товарів у структурі поставок скоротилась до 34,6 % (39,5 % – у 2012 р.) (рис. 9).

Від'ємним результатом 2014 р. стало витіснення вітчизняних експортерів із технологічних сегментів зовнішніх

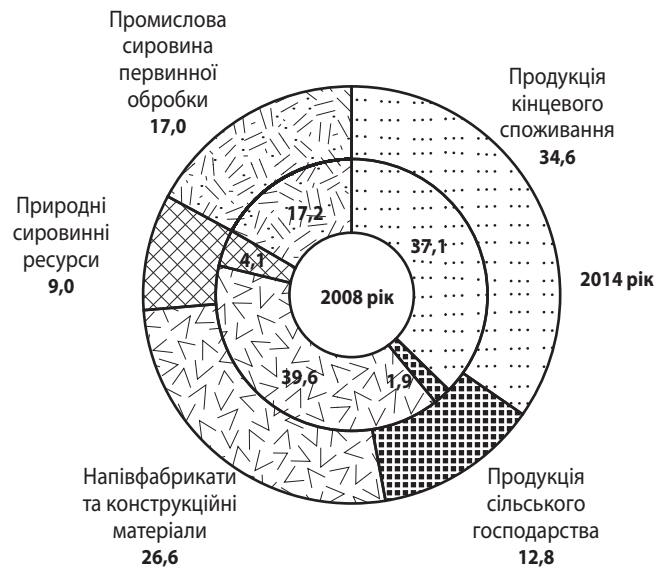

Рис. 9. Структура товарного експорту України за рівнем промислової переробки у 2007–2014 рр., %

Джерело: розраховано на основі даних Державної митної служби України

ринків. Як наслідок, експортери нарощують спеціалізацію на поставках товарів неповного виробничого циклу. **На сьогодні існує проблема недостатності компенсаторного ефекту втрати ринків РФ через розширення ринків збуту в ЄС.** Передусім це обумовлюється різною регіональною спеціалізацією вітчизняних експортерів. Якщо і є позитивний ефект у розширенні поставок до ЄС сільськогосподарської продукції та товарів часткової переробки, проте поки що не має перспектив для товарів кінцевого споживання замінити втрати від витіснення з ринку країн СНД.

Вітчизняні експортери мають відносно слабкі конкурентні позиції за більшістю товарних сегментів готової продукції, при чому часто експортери конкурують на ринках із нестабільним високоеластичним попитом. Водночас за умов динамічної адаптації технічних регламентів ЄС у вітчизняну практику вже у 2016–2018 рр. можна буде оцінити результати розширення режиму вільної торгівлі з ЄС в контексті опанування технологічних сегментів готової продукції.

Розвиток міжнародної спеціалізації України відповідно до національних економічних інтересів обумовлюється розширенням географічної та товарної спеціалізації вітчизняних експортерів, а також якісними критеріями конкурентних переваг, основаних на класі технологічності та ступеня переробки товарів. Водночас існують **системні чинники, що негативно позначаються на конкурентоспроможності вітчизняних експортерів, а саме:**

I. На макроекономічному та макрофінансовому рівнях:

- Відсутність дієвих реформ в умовах економічного спаду обумовлює поглиблення стагнації реального сектора економіки, передусім експортоорієнтованих підприємств. Це виступає циклічним чинником згортання економічної активності, а отже,

зниження можливостей залучати інвестиційні ресурси для зміцнення експортної конкурентоспроможності.

- Нерозвиненість внутрішнього ринку та збереження експортної орієнтації в умовах значного обмеження зовнішнього попиту. Дотепер потенціал внутрішнього ринку для експортерів не реалізовано, а його антикризова роль не набула дієвої імплементації. Тому кон'юнктурні коливання здатні оперативнo доводити вітчизняних експортерів до колапсу.
- Значне нагромадження боргової концентрації в умовах помірних можливостей економічного зростання в Україні. Збільшення потреб в обслуговуванні поточного боргу обмежує можливості здійснення додаткових запозичень для цілей модернізації промисловості та, зокрема, зменшення імпортозалежності.
- Незадовільний стан фінансової репутації, що виражено у критично низьких суверенних рейтингах. Як зазначалось, нарощення українських активів для іноземних інвесторів виступає чинником збільшення негативного тиску на їхні особисті фінансові рейтинги, що фактично «заморожує» наявний інвестиційний портфель.
- Зниження бюджетного потенціалу державної підтримки експортерів в умовах режиму жорсткої економії. Це виступає ключовим чинником корекції середньострокових планів щодо підтримки та розвитку експортоорієнтованих галузей економіки. Таким чином, держава може допомагати експортерам у рамках непрямого сприяння.
- Обмеження використання механізму державних експортних гарантій. На сьогодні держава об-

межена у можливості нарощувати гарантований борг як через ризики порушення нормативів граничного рівня боргу, так і через зростання ризиків необхідності реалізацій цих гарантій, через невиконання зобов'язань експортерами перед іноземними партнерами, що стає дедалі актуальним в умовах ескалації військового конфлікту.

- *Низький рівень інтеграції державного капіталу до приватних експортних ініціатив.* Реалізація низки ініціатив щодо зміцнення конкурентоспроможності вітчизняних експортерів потребують потужних інституційних суб'єктів для співфінансування. Зокрема, до таких завдань не долучено потенціал використання державного капіталу. Водночас слабкий розвиток та законодавча неврегульованість державно-приватного партнерства в Україні не дозволяє використовувати потенціал такої форми співпраці.
- *Неврегульованість питання автоматичного та у повному розмірі відшкодування ПДВ експортерами.* Окрім негативного ефекту для оборотних коштів, це формує серйозні диспропорції у собівартості виготовленої продукції, що на практиці призводить до включення відповідних сум у фактичну собівартість продукції. В результаті корекції піддається цінова конкурентоспроможність експортерів на зовнішніх ринках. Зазначимо, що заміщення облігаціями реального відшкодування податків при експорті на практиці провокують корупцію у системі державних фінансів.

II. На рівні реалізації експортної діяльності:

- *Надмірне регуляторне обтяження експортної діяльності.* Складність погоджувальних процедур, зокрема через кількість міністерств та відомств – суб'єктів погодження, суттєво збільшує часовий проміжок між налагодженням зовнішньоекономічних контрактів і можливістю їхньої фактичної реалізації. Нинішня регуляторна політика відзначається високим корупціогенним потенціалом, що виступає системною загрозою економічній безпеці України.
- *Недостатнє представництво вітчизняних експортерів у забезпеченні потреб міжнародної системи державних закупівель.* Щорічний обсяг державних закупівель тільки в ЄС сягає понад 2,4 трлн євро, що створює «вікно» можливостей для експортерів. Ключовим чинником залишається неготовність вітчизняних підприємств через невідповідність міжнародним стандартам брати участь у міжнародній системі державних закупівель. Актуальним також залишається нереалізованість вітчизняними компаніями переваг використання системи міжнародних закупівель, що використовується ЄБРР, ЄІВ тощо.
- *Низька якість комунікаційного трансферу експортерів із державою у питаннях захисту їхніх інтересів на зовнішніх ринках.* В Україні не працює бюрократично-адміністративний комунікаційний трансфер із центральними органами влади

третіх країн (*проблема регуляторного обтяження на зовнішніх ринках*). Включення держави до цих питань потребує високого фахового рівня підготовки управлінських кадрів, до компетенції яких віднесено здійснення заходів із захисту інтересів експортерів. На сьогодні існує обмежений кадровий ресурс у державному секторі, який здатен забезпечувати необхідні контакти з іноземними урядами. До того ж низькість кваліфікованих кадрів призводить до розриву інституційної пам'яті у державному секторі. На практиці це призводить до пасивності держави у використанні інструментів СОТ у відстоюванні прав експортерів на зовнішніх ринках.

- *Низька культура відповідальності на рівні експортоорієнтованих підприємств та супутніх організацій.* Ця проблема викликає циклічний ефект для зриву реалізації зовнішньоекономічних контрактів. Особливо гостро це відчувається за умов унікальності продукції підрядного постачальника. Як наслідок – іноземними контрагентами упроваджуються додаткові критерії контролю та системи штрафних санкцій. Часто це призводить до заміщення вітчизняних експортерів на зовнішніх ринках, особливо там, де попит є високоеластичним.
- *Відсутність розвинутої інфраструктури післяпродажного супроводу, що є критично необхідним на ринках технологічної продукції.* Слабкість фінансових позицій не дозволяє українським виробникам розбудовувати міжнародні мережі «абсолютної» присутності на ринках інших країн (постійні представництва, виробничі кооперації, післяпродажне обслуговування тощо) відповідно до сучасних стандартів глобалізації. Це є основним чинником витіснення вітчизняних експортерів із зовнішніх ринків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бураковський І. В. Теорія міжнародної торгівлі / І. В. Бураковський. – Київ : Основи, 2000. – 241 с.
2. Competition in Global Industries / M. E. Porter (ed.). – Boston : Harvard Business School Press, 1986.
3. Економічна глобалізація : підручник / А. С. Філіпенко, В. С. Будкін, І. В. Бураковський та ін.; [за ред. А. С. Філіпенка]. – Київ : ВПЦ «Київський університет», 2009. – 543 с.
4. Лук'яненко Д. Г. Глобальна модифікація конкурентних механізмів ринку / Д. Г. Лук'яненко, О. С. Тітова // Міжнародна економічна політика. – 2011. – № 12–13. – С. 5–22.
5. Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс] : Закон України від 19.04.2003 № 964-IV. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
6. Ukraine. IMF Country Report No. 14/263. IMF Sept. 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2014/cr14263.pdf>
7. Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2015 рік та основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2016 і 2017 роки та

визнання такими, що втратили чинність, постанов Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.08.2014 № 404 : за станом на 27.12.2014. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/404-2014-%D0%BF>

8. World Economic Outlook, IMF Oct. 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/02/pdf/text.pdf>

9. Technical Memorandum of Understanding. IMF Apr. 22, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/np/loi/2014/ukr/042214.pdf>

10. Technical Memorandum of Understanding. IMF Aug. 18, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/np/loi/2014/ukr/081814.pdf>

11. Кредитний рейтинг державних цінних паперів України [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=406136&cat_id=406134&ctime=1419319309283

12. Sovereign default probabilities online. Ukraine : за станом на 15.01.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.dbresearch.com/servlet/reweb2.ReWEB?rwnode=DBR_INTERNET_EN-PROD\\$EM&rwobj=CDS.calias&rwsite=DBR_INTERNET_EN-PROD](http://www.dbresearch.com/servlet/reweb2.ReWEB?rwnode=DBR_INTERNET_EN-PROD$EM&rwobj=CDS.calias&rwsite=DBR_INTERNET_EN-PROD)

REFERENCES

Burakovskiy, I. V. *Teoriia mizhnarodnoi torhivli* [The theory of international trade]. Kyiv: Osnovy, 2000.

Competition in Global Industries Boston: Harvard Business School Press, 1986.

Filipenko, A. S. et al. *Ekonomichna hlobalizatsiia* [Economic globalization]. Kyiv: Kyivskiy universytet, 2009.

“Kredytnyi reytynh derzhavnykh tsinnykh paperiv Ukrainy” [The credit rating of Ukraine government securities]. Ministerstvo finansiv Ukrainy. http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=406136&cat_id=406134&ctime=1419319309283

[Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/404-2014-%D0%BF>

Lukianenko, D. H., and Titova, O. S. “Hlobalna modyfikatsiia konkurentnykh mekhanizmiv rynku” [Global modification competitive market mechanisms]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, no. 12-13 (2011): 5-22.

“Sovereign default probabilities online. Ukraine : as of 15.01.2015” [http://www.dbresearch.com/servlet/reweb2.ReWEB?rwnode=DBR_INTERNET_EN-PROD\\$EM&rwobj=CDS.calias&rwsite=DBR_INTERNET_EN-PROD](http://www.dbresearch.com/servlet/reweb2.ReWEB?rwnode=DBR_INTERNET_EN-PROD$EM&rwobj=CDS.calias&rwsite=DBR_INTERNET_EN-PROD)

“Technical Memorandum of Understanding. IMF Apr. 22, 2014” <http://www.imf.org/external/np/loi/2014/ukr/042214.pdf>

“Technical Memorandum of Understanding. IMF Aug. 18, 2014” <http://www.imf.org/external/np/loi/2014/ukr/081814.pdf>

“Ukraine. IMF Country Report No. 14/263. IMF Sept. 2014” <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2014/cr14263.pdf>

“World Economic Outlook, IMF Oct. 2014” <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/02/pdf/text.pdf>